

Võru Õpetajate Seminar (VÕS) töötas ainult 10 aastat (1921—1930). Seetõttu ei ole VÕSi pere eriti suur. Õppejõude oli 10 aasta jooksul 64, seminari lõpetas aastatel 1924—1930 167 seminaristi, teistes seminarides lõpetas 73.

Mis neist on saanud saajandi lõpul? Tänavu 1. novembril kokkuvõtteid tehes elas kodumaal 1 ja välismaal 1 õpetaja, seminaristidest elab kodu-Eestis 50 ja välismaal 6. Nende elusolevate seminaristide hulgas leidub ka üks Eesti Vabadussõjast osavõtnu, elvalane Aleksander Pettai 1926. a. lennust, kes 1919. aastal astus vabatahtlikult noorukina Vabadussõtta Üldse võttis VÕSi perest Vabadussõjast osa 6 õpetajat: Jaan Heljuste rooduülemana (sai Vabadusristi), Jaan Hist (sai haavata), Arvo Lehis (soomusrongil «Kapten Irv»), Johannes Lohk (õppurpataljonis), Rudolf Pihho (sõjaväearstina) ja Henriette Lukats (haigepõetajana). Ka õpilaste hulgas oli 3 Vabadussõjast osavõtnut: Aleksander Ots (algusest lõpuni) ja vabatahtlikud Karl Vares ja Aleksander Pettai.

Hea ülevaate VÕSi perest Eesti Vabariigis annab J. Käisi toimetatud koguteos «Võru Õpetajateseminar. Tegevus ja uuenduspüüded» (1936). Seilest nähtub, et 1936. aastal elusolevast 231-st lõpetanust töötasid koolijuhatajaina ja õpetajaina 212 (ligi 92%), ei leidnud õpetajatööd või olid kodus lastega 17.

Seega ei töötanud hariduse alal ainult 2 inimest (üks hakkas fotograafiks-ärimeheks, teine loobus koolitööst usulistel põhjustel ja hakkas isatalu pidama). Nii oli VÕS täitnud temale pandud ülesande — andnud Eesti Vabariigile tõhusa panuse hästi ettevalmistatud ja oma tööse kiindunud koolmeistreid. (Võrdluseks: N. Liidu haridusministri N. Jagodini andmeil ei tööta tänapäeval ligi pooled pedagoogiliste õppeasutuste lõpetanud koolid.)

Võru seminari pere võimuvahetuse keerises

Veidi nukravõitu statistikat

Eesti Vabariigi valitsuse määrusega 1. septembrist 1920. a. otsustati avada Võru seminar. Uud alustas Võru Õpetajate Seminar 7. jaanuaril 1921. aastal. VÕSi direktoriks alates 1921. aasta veebruarist kuni seminari sulgemiseni 1930. aastal, oli tuntud koolimees JOHANNES KÄIS. Johannes Käis sündis 26. detsembril 1885. Alanud aastal tähistame tema 105. sünniaastapäeva. Täna es lehenumbris avaldame endise seminaristi Valter Hormi omaläbse väikese uurimuse seminari kohta.

Lisan veel, et 229st töötas 1936. aastal ainult 5 inimest linnakoolides, ülejäänud kõik maakoolides. Agaralt võeti osa ka vabaharidustööst. Paljud olid koorijuhid, tegelesid näiteringides, olid kodutütarde-noorkotkaste juhid, osalesid kodukaitsjate ridades. Leidus ka maailmaparandajaid, kes lootsid seda saavutada sotsialismi abil. Viimastest tuli mõnelgi üle elada pettumus, kohates sotsialistlikku imperialismi... On meeldiv, et Võru linna- isad nimetasid endise seminari esise platsi Seminari väljakuks. Võibolla tuleks ka majale enesele leida sobivam nimehoidja?

II maailmasõda muutis Eesti suurvõimude tallermaaks. Vägivaldsed okupatsioonid pillutasid laiali meie väikese rahva, tuues kaasa tohutuid kannatusi ja repressioone. Kõike seda elas läbi ka VÕSi pere. Kolm aastat tagasi alustasin andmete kogumist VÕSi pere kaotuste kohta. Jäin sellega hiljaks: paljud olid jäljetult kadunud ja hukkunud. Seetõttu ei ole järgnevad andmed päris täielikud.

Alustagem fašismiohvritest. Fašistide poolt mõrvati 1941—1944 8 VÕSi perelast: Eduard Lilover, Rein Peemot, Evald Kuslapuu, Rudolf Prääts, Johannes Helisalu,

Voldemar Ilus, Elmar Alop, Ruut Ruus. Mitmel sundmobiiliseeritud tuli aastaid sõjavangis ja põgenikelaagreis vihelda Eestis tuli lühemat või pikemat aega vanglakaristust kanda või laagris istuda 7 VÕSi perelasel, nende seas ka seminari direktoril J. Käsil.

Emigreeris VÕSi perest aastail 1943—1944 (teadaolevalt) vähemalt 35 inimest. Põhjuseks hirm küüditamise ees. Põgenikest hukkus Läänemere voogudes kauaaegne VÕSi matemaatikaõpetaja Karl Greenberg (koos abikaasaga). Enamik põgenikest asus Rootsis, USAsse ja Canadasse. Praegu on neist elus veel 7: 1 Soomes, 2 Rootsis, 1 USAs. 3 Canadas. Enamik lahkunuist on maetud võr-rasse mulda. Ellujäänutega ollakse kirjavahetuses. Neist tuntuim on Heinrich Mark. Kohtasin teda hiljuti Stockholmis. Tal on suuri teeneid Eesti omariikluse mõtte säilitamisel ja paljude ettevõtmiste ning organisatsioonide juhtimisel.

Stalinismiohvrid. 1941. aasta 14. juunil küüditati VÕSi perest 11 inimest. Nende hulgas oli ka 3 seminari õpetajat. Seminari harjutuskooli juhataja ja Võru Naiskodukaitse esinaine Anette Budkovski-Käis küüditati Sverdlovski oblastis asuvasse Sos-

va surmalaagrisse, kus ta suri 1945 aastal. Samasse oblastisse küüditati õpetaja Karl Kisand. Selles laagris olnud Sirgojalt teame, et laagrisse viidud mitmesajast mehest tuli tagasi ainult kümnekond meest. K. Kisand suri selles taigalaagris 1942. a. Tema pere saabus siiski Eestisse tagasi. Küüditati ka Leida Taklaja, kes mõnda aega töötas VÕSis võimlemisõpetajana (küüditati koos «Päevalehe» toimetaja Jaan Taklajaga).

Lõpetanuist küüditati 1941. aastal 8 inimest: Ernestine Valguta, Ela Hirvesoo, Hilda Altpere, Eduard Marjak, Riivo Talgre, Ene Pint, Helene Tsirnask, Hille Reimand. Neist on veel elus Ene Pint ja Hille Reimand, esimene oli Siberis 23 aastat, teine 16 aastat.

1949. aastal küüditati veel 2 VÕS-perelast: Aime Silvet ja Samuel Onno, viimane koos 5liikmelise perega.

Lisaks küüditatuile arreteeriti stalinistide poolt (said enamiKus 25+5) veel 18 VÕS-perelast: Aksel Pallits, Jaan Aarna, Jaan Pindis, Johannes Lillmaa, Valter Horm, Ruut Laansoo, Voldemar Haidak, Aaro ja Aksel Pihlapuu, Leonhard Pöder, Jullo Roosalu, Evald Kukk, Arno Tiits, Ervin Siller, Julius Ungru, Ants Udras, Elmar

Ploom ja Karl Peterson. Viimane arreteeriti veel 60ndail aastail selle eest, et ei astunud «vabatahtlikult» kolhoosi. Bandiidi käe läbi langes 1944. a. sügisel andekas VÕS-perelane Rudolf Taba. Kokku seega 32 stalinismiohvrit. Lisaks neile kuulutati õige paljud rahva-vaenlasteks ja natsionalistideks ning vallandati. Lõplikust langemisest päästis kooli järelejäänute kohusetunne.

Fašismi- ja stalinismiohvritele lisanduvad teadmata kadunuks jäänud. Nende arv on VÕSi peres väga suur — 57. Osa neist on kindlasti hukkunud okupatsioonide ohvritena, metsavendadena või põgenikena. Võibolla avanevad kunagi salaarhiivid. Siis ehk langeb kate veel mõne kadunuks jäänud saatusest.

Kui kõik need kaotused liita, selgub, et VÕSi perest kannatas otseselt hukkumena ja repressioonide läbi 139 inimest (47,1%), seega ligi pooled. Au neile, kes suutsid neiski oludes säilitada õpetaja missioonitunde! Õnnitlegem ka ellujäänuid, kellest mõnigi on saavutanud kõrge ea. Viimastest VÕSi pere kokkutulekust Viitinas võttis osa 40 inimest.

Lisagem veel, et ka Eesti Laskurkorpuse ridadesse kuulus viimases sõjas kuus VÕS-perelast, 1941. a. evakueerus Venemaale 13 inimest (neist naasid 12).

Need on kuivad ja enamikus kurvad arvud. Ei tohi aga unustada, et iga arvu taga on olnud elavad inimesed, kes kõik pärast seminari lõpetamist lootsid elada inimväärsel elu.

Sõnagem siis koos Marie Underiga:

Meilt palju võetud —
siiski meile jäi
me uhkus, au ning viha
— seiskem püstipäi!»

VALTER HORM,
VÕS-perelane